

Sözlü Kültürden Dijital Kültüre İletişim ve İletişim Araçlarının Tarihsel Kökenleri*

Historical Origins of Communication and Its Devices From Oral to Digital Culture

Zübeyde Süllü, Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi,
E-posta: zsullu@kastamonu.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

İletişim, Tarih, Medya,
Kitle İletişim Araçları

Öz

İletişim bir insandan bir diğerine işaret, konuşma, ses, renkler ve simgeler gibi farklı metotları kullanarak gerçekleştirilen bir haber ve bilgi aktarma sürecidir. Tarihsel dönemler boyunca iletişim yöntemleri, insan topluluklarının ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Bilinen en eski iletişim araçlarından olan ve kil tabletlere yazılan Piktograf yazı Sümerler tarafından M.Ö 3500 yılında keşfedilmiştir. Daha sonra Mısırlılar M.Ö. 2600 yıllarında Hiyeroglifi bulmuşlar ve bunu yaygınlaştırmışlardır. O dönemlerde Çin’de duman işareti de haberleşmek için kullanılmıştır. Bu buluşlardan sonra Fenikeliler ilk alfabeyi kullanmışlar ancak alfabeyi geliştirenler Yunanlılar olmuştur. En eski posta servislerine ise eski Pers, Roma ve Çin uygarlıklarında rastlanmaktadır. Alfabenin bulunuşu iletişim tarihi açısından en büyük ilerlemelerden biri olmuştur. İlk baskı tekniklerine eski Çin Uygarlığında rastlanmakla birlikte bugün kullandığımız matbaanın basit düzenekli bir versiyonu olan ilk matbaa 1400’li yıllarda Johann Gutenberg tarafından icat edilmiştir. Bu iletişim tarihi açısından en önemli gelişmelerden biridir. Bilinen ilk gazete, Almanya’da basılmış ve ilk günlük gazete Almanya Leipzig’de yayınlanmaya başlanmıştır. Bu buluşları bir diğer önemli iletişim aracı olan telgraf takip etmiştir. Yine aynı yüzyılda, Maxwell radyo dalgaları ile ilgili çalışmasını yayınlamıştır. Hemen hemen aynı yıllarda Edison, Mimografi; Graham Bell ise büyük icadı telefonu geliştirmiştir. Marconi, radyoya yakın ve benzer bir sistemle çalışan kablolu telgrafı icat etti. Sonuç olarak 19.yüzyıl kitle iletişim araçlarının keşfi açısından zengin bir yüzyıl olmuştur. Farnsworth ise 1926 yılında televizyonla ilgili diğer buluşları tamamladı. Günümüzde internet ile ilgili iletişim teknolojileri henüz yolun başındadır. İnternet mektup, telefon, telgraf, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarını içinden barındıran bir sistemdir. İletişim araçları dönemin ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, iletişim araçlarındaki gelişim, toplumsal değişimleri bazen doğrudan bazen dolaylı olarak etkilemiştir. Bu bağlamda iletişim araçlarının ihtiyaçları belirlediğini ve yarattığını söylemek de yanlış olmayacaktır.

Keywords:

Communication,
History,
Media, Mass
Communications

Abstract

Communication is the process to transfer knowledge and information from one person to another using different methods such as signals, speaking, sounds, marks, colors and many other methods. In the historical process, the methods of communication were developed as the needs of the societies changed. The very first kind of communication devices invented 3500 BC, in “Sumer” in the form of pictographs written on clay tablets. Later, ancient Egypt invented hieroglyph In 2600 BC Egypt and it was spread. At the same time China was using smoke signals for communication. Three hundred years later, Phoenicians invented the alphabet and it developed in the ancient Greece. China, Empire Rome and Persian Civilization organized their postal service system. The invention of alphabet caused a major improvements in the history of communication. The history of the printing press dates back to the ancient China. But a model based on primitive versions already in use, invented by Johannes Guttenberg in 1400’s. It is a great jump in the history of communication. The first known newspaper was published in Germany. After, the first daily newspaper appeared in Leipzig, Germany. Another important communication devices was the telegraph that follow. At the century, James Clark Maxwell published his theory concerning radio waves. Almost at the same year, Edison invented the mimeograph, the telephone which is an great communication devices was invented by Graham Bell. Marconi invented wireless telegraphs which were so close and similar to the idea of the radio. As a result, the 19th century is the richest age of them all in what comes to communication devices’ development. In 1926, Farnsworth completed the others scholars’ work and assembled a complete electronic TV system. The Internet is the new communication Technologies and yet it is the beginning of the road. Internet includes a variety of communication technologies. For example; ordinary mail, the telegraph, the telephone, radio, newspaper and television. Communication devices emerged due to the needs of the period that being said the development of communication tools has sometimes directly and indirectly affected social changes. In this context, it will also not be wrong to say that communication tools determine and create needs.

* Bu makale, 19-22 Ağustos 2017 tarihleri arasında Gaziantep’te düzenlenen “Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresinde” sunulan “İletişim ve İletişim Araçlarının Tarihsel Kökenleri” başlıklı bildiri esas alınarak yazılmıştır.

Giriş

İletişim çeşitlilik ve zenginlik açısından bugünkü boyutlarına çok uzun bir zaman dilimi içerisinde ulaşmıştır. İletişim özü itibariyle insanla başlayan, insanla gelişen ve insanı esas alan bir süreçtir. İletişim tüm canlıları kapsayan, evrensel ve çok geniş kapsamlı bir olgudur. İnsanlar zaman içinde beden dili ile sonraları ise konuşarak, yazarak, çizerek iletişim olgusunu geliştirmişlerdir. İnsanlık, toplumsal yaşama geçtiğinden beri fiziksel, ruhsal, kültürel varlığını oluşturmak ve aktarmak için daha fazla iletişim kurmaya, paylaşmaya ihtiyaç duymuştur. Bunun temelinde; kişiler ve toplumlar arasında paylaşılmayan görüş ve deneyimler özdeşleşmeyi sağlayamayacağından; farklı kültür ve topluluktan kişilerle etkili iletişime girme olasılığının da azalması gerçeği yatmaktadır (Usluata'dan akt. Çamdereli, 2004: 16). Bu nedenle insan, uzun bir dönemden beri doğru, eksiksiz ve taze haber açlığı içindedir ve haber konusunda rekabet en açık şekliyle haberlerin çabukluğu konusundadır. (Jeanneney, 2009: 19). Haberlerin hızı, iletişim biçimlerinin ve bu süreçte kullanılan iletişim araçlarının gelişim süreci ile yakından bağlantılıdır.

Hangi kavramlardan veya olaylardan bakarsak bakalım tarih dediğimiz olgu insanların yapamadıklarının değil yaptıklarının kayıdır. Sonuçta ister istemez insanın başarılarının öyküsüdür (Carr, 2010: 168). Bu tespit elbette iletişim biçimlerinin ve araçlarının tarihsel gelişimi için de geçerlidir. Yüzyıllar boyunca iletişim olgusu; bireyin kendini ve diğer bireyleri, toplumların kendilerini ve diğer toplumları, nasıl gördüklerini farklı toplumsal aktörlerin, kendi dünya görüşleri doğrultusunda toplumlarını ve diğer toplumları düzenleme ve yeniden şekillendirme süreçlerini kapsar.

İletişim, hayatın hemen her alanında durmaksızın gerçekleştirilen ve basitten karmaşığa doğru geniş bir dilimde yer alan birçok eylem, söylem ve etkinlikle ilgilidir. İletişim hem bilişsel ve duygusal hem de davranışsal yönü olan; duygu, düşünce, tutum, algı ve davranışları oluşturup yönlendiren bir süreçtir. İletişim aslında günlük yaşamdaki diyaloglarda çalışırken; televizyon izlerken; internet medyasını takip ederken ya da gazete, dergi okurken; sürekli gerçekleştirilen, kesintisiz ve çok katmanlı bir süreçtir.

Kimi yazarlara göre iletişimin tarihsel gelişimine bakacak olursak tüm bu saydığımız süreçleri de kapsayan ve birbirini takip eden, üç devrimsel dönem ve dört kültürle karşılaşırız. Bunlar M.Ö. 4. yüzyılda yazının bulunması ile gerçekleşen chirografik devrim, 15. yüzyılda matbaanın bulunmasını takip eden Gutenberg devrimi ve devamında da elektrik ve elektronik devrimdir. Bu üç devimsel dönem dört farklı kültürün otaya çıkmasına neden olmuştu. Bu kültürler: Sözlü kültür, el yazmalı kültür, matbaa kültürü ve elektik-elektronik dönemin otaya çıkardığı modern kültürdür (Baldini, 2000: 5). Günümüzde Baldini'nin saydığı bu iletişim araçları dönemine, içinde yaşadığımız dijital iletişim dönemi de eklenmiştir.

İletişim sürecinin gerçekleşmesini sağlayan ses, söz, yazı dili, jestler, mimikler, giyim-kuşam, dekor, koku, davranış birer iletişim aracı sayılmaktadır. Kitle iletişim araçları ise yüz yüze, karşılıklı olmayı gerektirmeden anında iletişim kurmayı sağlayan ve bunu gerçek kılan araçlardır. Kimi yazarlar en eski kitle iletişim araçlarının kitaplar olduğunu öne sürerler. Bununla birlikte halkın çoğuna ulaşabilen, seri üretimden dolayı ulaşım ve

kullanım kolaylığı sağlayan elektronik iletişim araçlarının ortaya çıkmasıyla, bugünkü anlamda kitle iletişiminden bahsedilmeye başlanmıştır. Kitle iletişim araçları denilince genellikle; gazeteler, dergiler, sinema, radyo televizyon, reklamlar, popüler kitaplar ve popüler müzik endüstrisi ürünleri akla gelir (Türkoğlu, 2010: 69-70). Bütün bunlara ek olarak 1990'lı yılların ortalarından itibaren, internet temelli iletişimin kamuoyuna açık hale gelmesi ile iletişim süreçlerinde yeni bir devrimsel döneme girilmesine neden olmuştur. Bu süreçte geleneksel kitle iletişim araçları online platformlara transfer olmaya başlamış ve bu durum dijital ortama özgü, yeni bir kitle iletişim aracı olan internet yayıncılığının ortaya çıkışına ve hem geleneksel kitle iletişim araçlarının hem de internet medyasının yeni tekniklere bağlı olarak çalışmasına yol açmıştır. İnternet tıpkı yazılı ve görsel işitsel basın gibi toplumsal yapıyı, bu yapıya yön veren araçları, dilin kullanılış biçimini, davranış ve değer kalıplarını dönüştürüp, değiştirmiştir. Günümüzde internet ortamındaki bağlantılarla iletişime geçen insanlar, kendilerine özgü kuralları olan yeni bir iletişim dünyasına adım atmaktadırlar.

Bu çalışmada iletişim tarihi, iletişim araçlarının ortaya çıkış süreçleri açısından ve betimleyici bir anlatım biçimi ve kronolojik bir sıralama ile ele alınmıştır. Literatür taraması yöntemi kullanılan çalışmada, iletişim araçlarının ve dolayısıyla iletişim sürecinin insanın toplumsal yaşamına etkisine dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle, kitle iletişim araçlarının ekonomi politikasına ilişkin tartışmalara ve aynı zamanda bir üretim aracı olarak işlevlerine yer verilmemiştir.

İletişim Olgusunun Tarihsel Süreç İçerisinde Gelişimi ve Sözlü İletişimin Ortaya Çıkışı

Bilindiği üzere, insanlığın var olduğu zamandan beri iletişim de vardır ve bu olgu yüzyıllar içinde farklı iletişim araç ve yöntemlerinin bulunması ile hayatlarımızda daha fazla yer almaya başlamıştır. İnsanlık, toplumsal yaşama geçtiğinden beri kültürel varlığını oluşturmak ve aktarmak için daha fazla iletişim kurmaya ihtiyaç duymuştur. Bunun için de tarihsel süreç içerisinde değişen iletişim yöntemleri ve araçlarını kullanmıştır. McLuhan'dan Ong'a, Innis'den Havelock'a kadar iletişim alanındaki meselelerle ilgilenen bütün düşünürler, insanların birbirleri ile iletişim kurdukları medyanın, onların düşünüş biçimlerini ve sonuç olarak da içinde yaşadıkları toplumu, doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilediği görüşündedirler (Baldini, 2000: 5).

Hangi medya kullanılırsa kullanılsın, iletişim süreçleri insanların duyu, düşünce ve davranışlarında ortaklık sağlar. Belirli dönemlerin egemen iletişim biçimleri, toplumdaki bireylerin davranışlarına ve tercihlerine de yansımıştır. Alemdar, iletişimin maddi hayatın üretilmesine katkı sağladıktan sonra yine onun tarafından belirlendiğini söyleyerek, yaşam ile iletişim arasındaki döngüsel ilişkiye dikkat çekmiştir (1996: 10).

Bu döngüsel ilişki sürecinde, insanlar binlerce yıllık tarihsel serüvenlerinde çok büyük değişimler geçirerek, bugünlere gelmişlerdir. İnsanın aklını kullanması ve düşüncesini geliştirmesi de uzun bir değişim ve gelişim sürecinin sonunda mümkün olmuştur. Bugün tarih öncesi çağlar olarak isimlendirdiğimiz yontma taş devri, cilalı taş devri ve maden devri, insanın aklını kullanmaya başladığı ve daha gelişmiş yöntemlerle

iletişim kurmaya başladıkları dönemlere işaret etmektedir. İnsanoğlu dumanı ve ateşi kullanarak, mağara duvarlarına şekiller çizerek, hayvan boynuzlarını kullanarak, sesi ve söyleyeceklerini uzaklara iletmeye çalışmış; diğeri ile iletişim ve haberleşme için araçlar bulmak için arayış içinde olmuştur. Jeanneney'e göre; ilk medya, çok basit ve öngörülebilir bir olayın herkese açık bir şekilde anlatılmasıdır. Yazının henüz bilinmediği bir çağda; bir ağaçtaki çentik, renkli bir çakıtaşı, kırık bir dal, ilkel insanların gözünde düşmanın yaklaştığını veya bir av hayvanının buradan geçtiğini veya şuradan geçeceğini anlatır. Aynı kategoride çeşitli görsel işaretler, örneğin gündüzleri duman veya geceleri ateş ya da Afrikalıların tanıdık tam tamı gibi işitsel işaretlerde yer alır (1998: 20).

İletişimin kurumsallaşmaya başlaması işaretleşme sistemi ile olmuştur. Dumanla haberleşme sürecinde olduğu gibi bu işaretlerin çoğu zaman belirsizlik taşıması ve kimi zaman talihsiz sonuçlara yol açması, insanoğlunu iletişim sürecini geliştirmeye itmiştir. Bu nedenle insanlığın ilerleme süreci, iletişim araçları ve yöntemlerinin gelişmesi ile mümkün olmuştur. İnsanlığın ve toplumsal hayatın ivme kazanmasında en önemli gelişmelerden biri; insanoğlunun konuşma yeteneğini açıklaması daha doğru bir ifadeyle kendisine doğuştan verilen bir yeteneği, aklını kullanarak geliştirmesi olmuştur. Bugünkü anlamda konuşma dilinin kökenlerini, elli bin yıl öncesine dayanmaktadır. Bundan önce insanlar, kayaların, çömlüklerin ve silahların üzerinde görülen işaret dilini kullanmışlardır.

İnsanlar, binlerce yıl, söylemek istediklerini karşısındakine sözlü iletişimle ve ses ile aktarmışlardır. Kavramlar, bilgiler, haberler ağızdan ağza dolaşarak, uzun yüzyıllar boyunca yeryüzünde dağılmışlardır. Sözlü kültürün egemen olduğu toplumların en önemli özelliği yaşamda belgelerin olmamasıdır. Böyle bir ortamda insanlar sadece anımsadıklarını bilir ve anımsamak için kendilerine yardımcı olacak bazı formüllere başvururlar. Bu nedenle sözlü kültürde bellek çok önemli bir yer tutmaktadır ve belleği güçlü olanlar en bilgili insanlar olarak kabul edilmektedirler. Sözlü kültürde, bellek çalıştırıcı tekniklere başvurulmadan düşünmek olanaksızdır. Anlatılmak istenen kavramlar, yazıya dökülmeden anımsanamaz. Bu nedenle ne kadar seçkin de olsalar bilgiler, bellekte kalmaz ve geçici olmak zorundadırlar. Ong, "Sözlü ve Yazılı Kültür" isimli çalışmasında, yazı ve matbaa kavramlarının henüz otaya çıkmadığı ve iletişimin sadece konuşma dilinden oluştuğu bu kültürleri "birincil sözlü kültür" olarak nitelendirir (Ong, 1995: 23-24).

Eski Yunan'da günümüzden 2500 yıl önce Platon ve Aristo gibi filozoflar konuşmanın insanı ileri taşıyan bir yetenek hatta sanat olduğunu ifade etmişlerdir. *Retorik* adlı eseri günümüzde de ilgi gören Aristo, iletişimi bir konuşmacının, bir hatibin konuşmasında dinleyicilere sunacağı tartışmanın oluşturulması ya da biçimlendirilmesi olarak tanımlamıştır (Usluata, 1998: 28). O dönemlerde bilginin daha sağlıklı aktarılabilmesi ve iletişimin başarılı biçimde gerçekleştirilebilmesi için sözlü mesajların ezberlenerek aktarılması yoluna gidilmiştir. Bu konuda en iyi bilinen örnek, maraton koşucularıdır. Yazının bulunuşu sürecine değin iletişimin gerçekleştirilmesinde bu koşuculara ciddi biçimde sorumluluk düşmüştür. Daha sonraki dönemlerde atlı habercilerde iletişim sürecinde yerlerini almışlar ve iletişimin sözel bölümünde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Yazının Bulunuşu ve Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçiş

İletişimin tarihsel kökenlerini araştırdığımızda hiç kuşkusuz ki bir başka önemli gelişme, yazının icadıdır. Genel bir kabule göre insanlık; Milattan önce 4000 yıllarında bugünkü yazının atası olan bir takım şekilleri kendi aralarında haberleşmek için kullanmaya başlamıştır. Düşünceler ve önermeler bu şekiller sayesinde kavramlara ve kelimelere ayrılmış; saklanabilir ve tekrar tekrar kullanılabilir hale getirilmişlerdir. Kimi yazarlara göre ise insanlık, yazıyı değilse de yazıya benzer simgeleme sistemlerini çok daha eski dönemlerde kullanmaya başlamıştır. Fenikelilerin abece alfabesinin ilk halinin ve bugünküne benzer yazı tekniklerinin bulmasından 25.000 yıl önce hatta çok daha eskilerde, imgeler kullanmaya ve simgesel kayıtlar tutmaya başlanmıştır. Bu Buz Çağı sırasında, Avrupa’da modern insanın ortaya çıkmasından kısa süre sonra, yaklaşık M.Ö 35.000 yıllarında başlayan bir süreçtir (Crowley ve Heyer, 2011: 22). Mağara duvarlarına çizilen ve sembolik anlamları olan resimler yazının kökenlerini oluşturmuşlardır.

Yazının ilk önce Mezopotamya’da Sümerler tarafından kullanıldığı yaygın bir düşüncedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin suladığı bereketli topraklar üzerinde kurulan ve önemli bir şehir medeniyetine sahip olan Sümerlerde yazı zaman içinde oldukça gelişmiştir. Sümer yazısı, ilerleyen dönemlerdeki metinlerde ekonomik ve toplumsal yaşamı günümüze aktarabilen bir düzeye ulaşmıştır (Zıllıoğlu, 2003: 12). Yazının, Sümerler’de ortaya çıkış nedeninin ekonomik amaçlı çeteleler tutmak; listeler yapmak olduğu ve dolayısıyla matematiğin bir sonucu olarak kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. O dönemde geçerli bir mesleğin mensupları olan Sümerli kâtipler, M.Ö 2700-1700 yılları arasında bugünkü Irak’ın güneyinde yaşadılar ve nehir yataklarındaki kili ana malzeme olarak kullandılar. Kâtipler bir parça kili, posta pulu ya da bir yastık ya da daha aralarda bir boyutta olacak ölçüde kesip yoğuruyorlar ve bunlara şekil verip tablet haline getiriyorlardı. Daha sonra kilin içerisinden ip geçirerek bu yüzeye çeşitli çizgiler çekerler ve tabletleri yazılı kayıt tutmaya hazır hale getirirlerdi. Kil tabletin üzerine bir kamış ya da benzer biçimde kalem biçimi verilmiş bir araçla çivi yazısı ile kayıtlar tutarlardı (Crowley ve Heyer, 2011: 63). Babil kabilelerinin, Kral Hammurabi yönetiminde M.Ö. 1720’de Sümer topraklarına girmesinden ve Babil’in Asurlular tarafından asimile edilmesinden sonra da çivi yazısı o coğrafyada kullanılmaya devam edilmiştir.

M.Ö. 2000 yıllarının ortalarında Akdeniz havzasının doğu bölümünde birçok yazı tekniğine rastlanmaktaydı. Asya’da çivi yazısı kullanılırken, Mısır’da *ieratico* ismi verilen bir çeşit hiyeroglif yazı kullanılıyordu. Anadolu’da çivi yazısının yanı sıra araştırmacıların “yalancı hiyeroglif” adını verdikleri bir yazı, Girit’te ise A çizgisi kullanılıyordu. O dönemde Batı dünyasının henüz kendine özgü bir yazısı yoktu. Bugünküne benzer ilk alfabe, büyük olasılıkla, Mezopotamya ve Mısır’ın antik uygarlıkları arasında bir köprü görevi yapan coğrafi bölgede yaşayan ve Semitik bir dil kullanan bir halk tarafından M.Ö. 1700 ile 1500 yılları arasında bulundu (Crowley ve Heyer, 2011: 82). Birçok yazar, bu halkın Fenikeliler olduğunu söylemektedirler. Suriye kıyılarına yerleşmiş olan ve ticaretle uğraşan Fenikeliler, M.Ö 15. ve 16. yüzyıllarda, zamanla bütün dünya alfabelerinin atası sayılacak olan “sesli harfleri olmayan abece” adı verilen bir yazı türü geliştirdiler (Şahin, 2002).

Mısırlılar yazıyı, ticaret yaptıkları Sümerlerden öğrenmişlerdir ve bu yazıya

hiyeroglif adı verilmiştir. Hitit ve Urartular çivi yazısını, İyonyalılar, Lidyalılar ve Frigyalılar Fenike alfabesini kullanmışlardır. Yunanlılar, Fenikelilerden öğrendikleri alfabeyle bazı harfler ilave ederek daha gelişmiş bir alfabe oluşturmuşlar, Romalılar, Yunan Alfabesi üzerinde değişiklik yaparak Latin Alfabesi'ni geliştirmişlerdir. Türkler ise yazılı kanıtlarına ilk kez Göktürk Yazıtları'nda rastlanan Göktürk Alfabesi'ni kullanmışlardır (Şahin, 2002).

Mısırlılar aynı zamanda yazı yazmak için kalem türü araçlar ve sıvı mürekkepler yapmaya başlamışlardır. İlk kez Mısırlılar tarafından kullanılan sıvı mürekkep, kâğıt ve kalem üçlüsü öyle önemli buluşlardı ki günümüzde bile birçok elyazması belgenin temelini oluşturdular (Yıldız, 2000: 28-36).

Sümerlilerin kil kullandıkları dönemde Mısır'da kâtipler kil tablet yerine, çok daha kullanışlı bir malzeme olan papirüsü kullanıyorlardı. Sadece Nil Delta'sında yetişen bir bitkiden elde edilen papirüs, bir yazı aracı olarak taş ile kıyaslandığında oldukça hafifti. Bu özelliği sayesinde papirüs geniş bir bölgedeki değişik yerlere taşınabilirdi. Yazmak için, bir cins kamıştan yapılmış fırçalar kullanılıyordu (Baldini, 48-49). Mısır uygarlığında ağır bir araç olan taştan papirüse geçilmesi sayesinde hafiflik kazandı. Elle yazmanın kolaylaşması ve el yazısı metinlerin sayısının artması ile düşüncenin ve eylemin dünyevileşmesi söz konusu oldu. O dönemlerde yazı sadece idari, mali, dini ve büyüsel amaçlar için kullanılmaktaydı. Zamanla üretilen papirüs miktarının artmasıyla ve hiyerogliften sonra kullanılan hiyeratik yazı karakterlerinin daha kolay yazılması nedeniyle; idari yapı daha etkili bir konuma kavuştu. Kâtipler ve memurlar, devlet gelirlerinin, kiralardan ve köylülerden alınan vergilerin toplanması ve düzenlenmesiyle görevliydi ve örgütlü idari teşkilatın bir üyesi olarak hem meslektaşlarının hem de hükümdarlarının anlayabilecekleri hesaplamaları bu yeni yazma teknikleri sayesinde gerçekleştirdiler (İnuğur, 2002: 30-31).

Yazının bulunuşu ve aynı dönemde haberlerin hızlı ulaştırılması için hayvanların ehlileştirilmesi ve eğitilmesi, haberleşme sürecinde dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. At, bir koşucuya göre en az iki kat süratle koşmakta hatta saatte yirmi beş km hızla gidebilmekteydi. Başka medeniyetlerde de başka hayvanlar haberleşme amacıyla kullanılmıştır. Arap uygarlıklarında haberleşme için de kullanılan Hecan develeri, çölde günde 80 km gidebilmektedirler. At ve develerin yanı sıra Perslerin önceden bildikleri posta güvercinleri de yazılı mesajları iletmek için İslam Fetihleri sırasında Müslümanlar tarafından yaygın olarak kullanılmışlardır. Bu yöntem o dönem için oldukça işe yaramıştır. Haberleşmenin kurumsallaşması da aynı coğrafyada gerçekleşmiştir. Pers Ahameniş İmparatorluğu zamanında, bugünkü resmi posta merkezlerine benzer birimler oluşturulmuştur. Bu uygulama takip eden yıllar ve yüzyıllarda Eski Yunan devletlerinde, Roma ve Bizans Uygarlıklarında ve İslam dünyasında da görülmüştür. Roma İmparatorluğunda posta yoluyla haberleşme, uzun bir dönem devam etmiş ancak kimi tehlikelerden dolayı imparatorluğun küçülmesinden sonra Avrupa'da sistemli bir posta ağının yeniden kurulması 15. Yüzyılda Fransa'da ve İngiltere'de mümkün olmuştur (Jeanneney, 2009: 22-23).

Yazı ve basım tekniklerinin gelişmesinden sonra sözlü kültürün öneminin azalması yüzyıllar sürmüştür. İster sözlüden yazılıya; ister yazılıdan basılıya olsun bir kültürden

diğerine geçiş, aniden gelişen bir süreç olmamış ve insanlığın uzun bir zamanını almıştır. Yazılı kültürü ise daha uzunca bir dönem sözlü kültürün unsularının kayda geçilmesi anlamı taşımıştır. Ong “*Sözlü ve Yazılı Kültür*” adlı eserinde Sözlü kültürü “birincil biçimlendirme sistemi” yazılı kültürü ise “ikincil biçimlendirme sistemi” olarak ele almıştır. Ong, bu çalışmasında araştırmacıların, uzun yıllar boyunca sözlü kültürü, yazılı kültürün gölgesinde düşünmesini eleştirmiştir.

Yazının icadından uzun bir dönem sonra yazılı kültür, el yazması kitapların ortaya çıkması ile iyice gelişmiş ve sözlü kültürün hâkimiyetini azaltmıştır. Eski yüzyıllarda insanların geniş oranda okuma yazma bildikleri toplumlara çok az rastlanmakla birlikte yine de kitaba değer veren ve çeşitli amaçlar için kitap edinen, belli bir kesimin varlığından söz edilebilir. Bu dönemde din adamları ve yönetimde yer alan soylu sınıf ile yüksek kamu görevlileri okuma yazma biliyorlardı. Halkın büyük çoğunluğu içinse yazı yazmak, kendi başlarına gerçekleştiremeyecekleri zor ve karmaşık bir süreçti. Din adamlarının okuma yazma öğrenmesinin temel nedeni, kutsal metinlerin yazıyla çoğaltılarak gelecek kuşaklara aktarılmasıydı. İktidarda olan soylular ve yöneticiler ise ticari, diplomatik, hukuksal ve yönetsel belgeleri kaydetmek ve saklamak için yazıyı kullanmışlardı (Baldini, 2000: 42).

El yazması eserlere ilk kez M.Ö. 5. yüzyılda Atina’da rastlanmaktadır. Atina’da 4. yüzyıldan itibaren büyük bir okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Bu dönemde şehir devletini yönetenlerce alınan kararlar; halk tarafından okunabilsin diye büyük mermer levhalara yazılmaktaydı. Bu yazılarda noktalama işaretlerine, kelimeler arasında ayrımlara rastlanmazdı. Bu metinlerde satırlar da birbirlerinden ayrılmadan yazılmıştır. Antik dönemde bir eserin yayınlanması, onun halka açık bir alanda yüksek sesle okunması ya da ilgili kişilerce elden ele dolaştırılması anlamına gelmekteydi.

Gerek Eski Yunan’da gerekse Roma İmparatorluğu’nda kitaplar, lüks sayılabilecek baskının yanı sıra günümüzdeki gibi daha ekonomik kâğıt kullanımı ile de yazılabiliyordu. Kitapları bugünkü editörlerin işini yapan kişiler, kölelere ya da belli bir ücret karşılığında yurttaşlara yazdırabiliyorlardı. Eski Yunan’da ve Roma’da kitaplar ve kütüphaneler şehirlerin ve evlerin dekorasyonu gibi farklı amaçlara da hizmet edebiliyordu. Efes’te bulunan Celsus Kütüphanesi, M.S. 135 yılında Gaius Julius Aquila tarafından babası Tiberius Julius Celsus Polemaeanus’un anısına yaptırılmıştır. Aquila dekorasyon, heykeller ve kitapları tamamen kendi imkânları ile yaptırmış ve yalnızca kitapların satın alımı için yaklaşık 25.000 altın para bağışlamıştır (Casson, 2001).

Eski çağdan Ortaçağ’a geçildiğinde kitap yazarların editörlerin ve çoğaltanların sayısı artmış büyük kentlerde kitapçıların sayısı çoğalmaya başlanmıştır. Bununla birlikte kitabın yazılması ve kopyalanması hala oldukça zahmetli bir süreçtir ve matbaanın icadına kadar bu durum böyle devam etmiştir.

Yazı, bilgileri saklayıp, kaydetme ve arşivleme imkân sunduğu için, insanlığın ilerlemesinde en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte yazının da kimi olumsuz sonuçlara yol açtığına inanan düşünürler de vardır. İletişim tarihinin günümüzde bilinen ilk gelenekçi düşünürü olan Yunan Filozof Platon yazıya olumsuz bir nitelik yüklemiştir. Platon, yazının insanların düşüncelerini değiştireceğini ve bu değişikliğin belleği dışlayıp ikincil duruma düşüreceğini söylemiştir (Baldini, 2000:

7). Ancak insanın hem bireysel hem de toplumsal gelişiminde yazının icadının önemli bir dönüm noktası olduğu konusunda birçok yazar ve araştırmacı hemfikirdir.

Matbaanın İcadı ve Tipografik İnsanın Ortaya Çıkışı

İletişimin tarihsel gelişimi sürecinde yazının bulunuşundan sonra bu süreci derinden etkileyen ve dönüştüren bir başka gelişme, matbaanın icadıdır. Esasında değiştirilebilir harf baskısı, Gutenberg'den beş yüzyıl önce Çin'de kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Çinliler binlerce karakterden oluşan ve alfabetik olmayan bir yazıyı kopyalamak için metal yerine karmaşık bir hale getirmişti (Crowley ve Heyer, 2011: 129). Gutenberg'in 1438'de Strasbourg'da bugünküne benzer matbaayı bulması hiç kuşkusuz insanlık tarihi kadar iletişim tarihi için de eşsiz bir olaydı. İletişimin kitlesel anlamda dönüşmesi ve fikirlerin yığınları peşinde sürüklemesi, matbaanın icadı ile mümkün olmuştur.

Matbaanın bulunuşundan sonra 1400'lü yılların ikinci yarısında, ilk basılı kitaplara rastlanmaktadır. Bu kitaplar, büyük oranda el yazması kitaplara benziyorlardı. Araştırmacılara göre bu benzerliğin nedeni, yayıncıların okuyucuyu kandırmaya çalışmasıydı. Gutenberg'in uzun uğraşları sonunda 1456 yılında, Gutenberg İncil'i olarak bilinen 42 satırlık İncil yayınlanmıştır (İnuğur, 2002: 51). 1457 yılının 14 Ekim günü ise basım tarihinin bilinen ilk eseri olan *Salerio* basılmıştır (Baldini, 200: 61) İlk basılı kitaplar, el yazması kitaplarla olan rekabetlerinden üstün çıkarak 1500'lü yıllarda kitap piyasasında yerlerini almışlardır. Matbaa o dönemde Almanya ve Fransa gibi ülkelerde yaygın olarak kullanılmakla birlikte el yazması eserler de farklı işlevler edinerek, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Matbaanın 15. Yüzyılın ortalarından itibaren bulunuşundan sonra kitapların yanı sıra birçok basılı kitapçık, afiş ve ilan da basılmaya başlanmıştır. Avrupa'da basımcılığın gelişiminin en önemli sonuçlarından biri, özellikle siyasi, ticari, askeri bilgileri aktaran birçok süreli yayına olanak sağlamış olmasıdır (İnuğur, 2002: 53-54).

Gazete ve dergi yayıncılığında önce büyük ticari işletmeler, merkezleri ve şubeleri arasında iletişim kurmak için özel mektuplardan yararlanmışlardır. Bu mektuplar ürünlerin fiyatları, gemilerin yola çıkma ve tahmini ulaşım bilgileri, Avrupa'nın önemli saraylarında yaşanan politik gelişmeler ve çalkantılar ve diğer haberleri içerdiği için "haber mektupları" olarak işlev görmekteydiler. Daha sonra bu içerikteki mektuplar taşıdıkları değer nedeniyle ticaretin öznesi oldular ve 16. Yüzyılda bu mektuplar basılarak satılmaya başlandı. Bu mektupların birleştirilerek basılmasıyla "haber kitapları" adı verilen bir tür ortaya çıktı. Bunların en eskisi Londra'da Richard Faukes tarafından basılan "The True Encounter"dir. (İnuğur, 2002: 44). Zamanla bugünkü gazetelerin öncülleri olan basın bültenleri ortaya çıktı ve bunlar da kendilerine ihtiyaç duyulan bir pazarda, hayli işlevsel oldukları için çok sayıda alıcı buldular.

Basılı kitaplar, haber bültenleri, haber kitapları temelde Gutenberg'in geliştirdiği metalik oynar başlıklı karakterle mümkün olmuş ve insanlığın iletişim serüveninde yerlerini almışlardı. Bu nedenle matbaanın icadı ve tipografik baskının önemi birçok iletişim bilimci tarafından vurgulanmıştır. Gilmore'a göre Batı uygarlığının entelektüel yaşamında en köklü devrim, Gutenberg matbaasının icadı ve gelişimiyle mümkün olmuştur." Matbaa

düşüncelerin biçimlenmesi ve yaygınlaşmasında yeni ufuklar açmış ve etkisi eninde sonunda insan davranışının her alanında kendini göstermiştir. Geçtiğimiz yüzyılın en önemli iletişim bilimcilerinden McLuhan'a göre matbaanın icadı, bilgilerin saklanması ve aktarılmasında ve hatta insanın düşünme biçiminde, o kadar derin değişimlere neden olmuştur ki; tipografik insan adı verilen yeni bir insan türünün doğuşundan bahsetmek mümkündür. McLuhan yazı kültürüne sahip bir insanla, basım kültürüne sahip bir insan arasındaki farkın; bilenle bilmeyen arasındaki farktan daha büyük olduğunu söylemektedir (Baldini, 2000: 59-60). Elizabeth Einstein ise çağdaş toplumu oluşturan değişimlerin en önemli faktörlerinden birinin basım olduğu düşüncesini savunur. Yazar'a göre birçok tarihçi, Gutenberg devriminin siyaset, din, düşünce, ekonomi alanında sonuçlarını dikkate almamıştır ve bu devrimin katkıları üzerinde yeterince durulmamıştır (akt. Baldini, 2000: 79).

Bütün bu düşünceleri haklı kılan temel sebep ise hiç kuşkusuz matbaadan sonra süresiz ve süreli yazılı basın ürünlerinin kitlesel biçimde basılması olmuştur. Haberler ve özellikle de dış haberler, günlük gazetelerden önce de sözcükler aracılığıyla; halk ozanlarının besteleriyle ve okuryazar olmayanlara da yüksek sesle okunan ve elle yazılan tek sayfalık haberler aracılığıyla aktarılıyordu. Ancak bunlar sınırlı sayıda kişiye ulaşabiliyordu. Matbaanın icadından sonra eklenen yeni tekniklerle gelişen basımcılık sayesinde, haberlerin de geniş çapta yayılması olanaklı hale gelmiştir (Crowley ve Heyer, 2011: 130). Gazete ve dergilerin okuyuculara sürekli olarak düzenli aralıklarla ulaşması ve bilgi, haber akışı sağlaması, okur kitlelerde bir gündelik alışkanlık oluşturmuştur. Uzun zaman önce ticari bir özne haline gelen enformasyon içeriği, kamusal alanın oluşturulması sürecini de hızlandırıp beslemiştir. Bu durumun en önemli sonuçlarından biri Protestan Reformasyon hareketleridir. Baskı teknikleri ve kitlesel olarak basılan kitap ve diğer yayınlar sayesinde Martin Luther'in düşünceleri hızla yayılmış ve Avrupa'daki farklı yerel dillerde çoğaltılma imkânı bulmuştur. Gazete ve dergi yayıncılığı, Avrupa'da; Hollanda, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde oldukça etkin hale gelmiş çok sayıda gazete birbiri peşi sıra yayınlanmaya başlanmıştır (İnuğur, 2002: 54).

17.yüzyılın ikinci yarısında ilk akademik bilimsel dergiler yayınlanmaya başlanmıştır. İlk dergiler 1605'de Anvers'de basılan *Nieuwe Tijdinge* ve 1609'da Starazbourge'da basılan *Ordinarii Avis*'dir. Farklı görüşler de olmasına rağmen ilk gazeteler 1613 ve 1618 yılları arasında Amsterdam, Viyana, Londra ve Paris'te basılmışlardır. İlk günlük gazete ise 1660'da Leipzig'de basılan *Leipziger Zeitung*'dur. 1680 yılına gelindiğinde Almanya'da yayınlanan *Frankfurter Journal*, 1500 kopya olarak satılmaktaydı (İnuğur, 2002: 67-69). 19. yüzyılda ise günlük gazete sadece yüksek tabakanın iletişim aracı olmaktan çıkmış, orta sınıflar da gazete okumaya başlamıştır. Bu gelişmenin temel nedenleri; toplumda ekonomik gelişme sonucu orta sınıfların güçlenmesi, okuma yazma bilen insanların sayısındaki artış, gelişen teknoloji sayesinde çok sayıda tiraja ulaşılması ve dolayısıyla gazete fiyatlarının düşmesiydi. 1870'lere gelindiğinde Avrupa'da gazete satışları yedi milyon civarındaydı. Bu sürecin bir sonucu olarak gazete satışları 20. Yüzyılın başlarında yetmiş milyona ulaşmıştır (Baldini, 2000: 83).

Elektrik Elektronik İletişim Dönemi ve Kitle İletişim Araçlarının Baş Döndüren Gelişim Süreci

19. ve 20. yüzyıllar bilim ve teknoloji alanında çok hızlı değişimlere sahne olmuştur. 19.yüzyılda telgraf, telsiz, telefon, fonograf, fotoğraf, gibi önemli buluşlara tanıklık etmiştir. 19. Yüzyıl aynı zamanda basım teknolojilerinde de büyük değişimlerin dönemi olmuştur. İlk yenilik kâğıt üreten makinelerin yapılması ile kâğıtta fabrikasyon üretime geçilmesi idi. 1798’de Nicolas Louis Robert’in bulduğu makine sayesinde makine üretimi on kat arttırdı ve zamanla maliyetleri oldukça düşürdü. İkinci olarak yine aynı yüzyılda, Alman asıllı Merghentahler tarafından yeni basım harfleri ve dizgisi geliştirildi. 20. Yüzyıl bu teknolojilerin gelişiminin yanı sıra radyo, televizyon, fotokopi makinesi, bilgisayar ve mobil iletişim aletlerin bulunuşuna ve gelişimine tanıklık etti (Baldini, 2000: 89).

Uzunca bir dönem kitle iletişimi alanında öncüllüğünü koruyan, yazılı basılı kitle iletişim araçlarını daha sonra telgraf, telefon, fotoğraf gibi icatlar izlemiş bunlar hem bireysel hem de kitle iletişimine inanılmaz ölçülerde katkı sağlamışlardır. İletişim dünyasında elektrik ve elektronik devrimi olarak isimlendirebileceğimiz dönem 19. Yüzyılın ortalarında başlamış ve bu dönem en az basımevleri kadar büyük değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. O yıllara kadar haberlerin ulaştırılması, atlı ulaklara, posta arabalarına, ilk lokomotiflerin hızına ve deniz ulaşımının gücüne bağlıyken; Amerikalı Samuel Morse’un elektrikli telgrafı icat etmesi ve elektrik- elektronik dönemine geçilmesiyle iletişim tarihinde çok daha hızlı bir dönem başlamıştır. McLuhan’a göre, öncülü olan optik telgrafa göre çok daha hızlı bir araç olan elektrikli telgrafın icadından sonra toplumlar elektrik ve elektronik medya kültürü ile tanışmışlar ve böylece “ zaman ve mekân kavramının bittiği” yepyeni bir dünyaya adım atmışlardır (akt. Baldini, 2000: 88).

Elektik kablolarının çevrelediği yeni dünyada, telefon ve telgraf sayesinde artık mesajlar, uzaklara daha hızlı daha kolay gönderilebiliyordu. Bu süreç haberlerin toplanmasını, sunulmasını ve dağıtılmasını da etkileyip dönüştürmüştür. Gazete ve dergiler sadece telefon ve telgraf’ın gücünden yaralanmadılar aynı zamanda sayfalarında yeni gelişen ve görüntüyü sabitleyen bir buluş olan fotoğraflara da bol bol yer verdiler. Bu dönüşüm kısmen de olsa popüler eğlence anlayışının kapısını aralamıştır.

Fotoğrafın etkileri, habercilikle sınırlı kalmadı. Yansıtılmış hareketli resim fotoğrafçılığı 1890’larda gerçek oldu. Temelde hareketli görüntüye dayalı bir araç olan *Kinetoskop*, sinemanın temelini oluşturdu. İlk hareketli resim kamerasını ve ilk gösterim makinesini (Kinetoskop) Edison’un yardımcısı W.K.C. Dickson icat etti. Hareketli resim işi kısa bir sürede büyük bir endüstriye dönüşerek bugünkü modern sinemanın temellerini oluşturdu. 1902’de Melies’in ünlü “Ay’a Yolculuk filmi yapıldı. Çizgi filmler de 1906-1907 yılında ilk kez hazırlanmaya başlandı Sinema kısa bir sürede kentsel ticari eğlencelerin en tepesine yerleşti. Sinema popüler sanatların ve kitle iletişim araçlarının en etkileyici türlerinden biri olmakla birlikte, bireye ve topluma etkileri bakımından farklı çevreler tarafından tartışılmaya başlandı. Kültürel gelenekçiler sinemanın; kütüphanelerin, şehir paklarının, oyun alanlarının, müzelerin, okul rekreasyon merkezlerinin, hatta kiliselerin yerine ikame edilmesinden dolayı tehdit altında olduklarını düşünüyorlardı (Crowley ve Heyer, 2011: 265).

İletişim tarihine damgasını vuran önemli kitle iletişim araçlarından olan radyo ise Marconi, Tesla, Maxwel, Hertz gibi isimlerin katkıda bulunduğu ortak bir buluştur. İlk radyo yayını 1920'lerde ABD'de Pitsburg şehrinde ve Avrupa'da Hollanda da gerçekleştirildi. Radyo yayıncılığı 1920'li yıllarda özellikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da hızla gelişmeye başladı ve radyo; elektronik bir kitle iletişim aracı olarak büyük bir başarı yakaladı. ABD'de 1940'lı yılların başında elli olan radyo istasyonu sayısı 1948'de beş yüze ulaşmıştı. Alman Şirketi AEG'nin plakların yerine bulduğu ses kayıt cihazının gelişimi bu gelişmeye katkıda bulundu. 1950'li yıllarda radyo Amerika'da zirve noktasına yükseldi. O sene ülkede 3000 radyo istasyonu ve 92 milyon radyo alıcısı bulunmaktaydı 1948 yılında geliştirilen transistörle radyo, 1960'lı yıllarda da radyo yayıncılığının yaygın biçimde takip edilmesine destek verdi (Jeanneney, 2009: 236-245). Sözlü iletişimin retoriğe uzanan kökenlerini de anımsatan uygulamalara sahip olan radyo, ulaşılan dinleyici sayısını daha önceleri tahmin edilemeyecek boyutlarda arttırmıştır. Malzemesi söz, efekt, müzik olduğu için radyo dinlemek, adeta tanıdık ve zararsız eski bir dostu dinlemek gibiydi (Türkoğlu, 2010: 71).

Radyoyu takip eden ve tüm dünyayı peşinden sürükleyen bir başka önemli kitle iletişim aracı olan televizyon ise varlığını, 1884'de icat edilen resim tarama aracına borçludur. Bugünkü kameranın atasını 1923 yılında Zworkin yapmıştır. Televizyon alıcı ve verici sistemleri ise 1930'larda Westinghouse ve Fansworth tarafından geliştirilmiştir. Bilinen ilk televizyon yayını 2 Kasım 1936'da Londra'da yapılsa da; Avrupa'nın diğer ülkelerinde, televizyon yayıncılığının gelişimi, 2. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile mümkün olabilmıştır. Bu nedenle 1950'li yıllar televizyonculuğun hızla geliştiği yıllardır; ABD'de 1945 yılında sadece 6 tane televizyon istasyonu ve 10.000 televizyon alıcısı bulunurken 1950'li yıllarda televizyon yayıncılığının baş döndüren gelişimi sonucu ülkede 1961 yılında 35 milyon televizyon alıcısı sayılmıştır (Jeanneney, 2009: 264). Kuzey Amerika'da 1939 yılında başlayan televizyon yayınları 1950'lere geldiğinde çarpıcı biçimde ilerleme kaydetmiştir. Kısa bir süre içerisinde sinema ve radyonun sadık hedef kitlelerini ele geçiren televizyon, sosyolojik olarak da yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Televizyonun hızla yayılması ve izleyicilerinin ev ve aile yaşamı üzerinde büyük etki bırakması, o dönemde özellikle ABD'de kimi çevreler üzerinde korku uyandırmıştı. Televizyonun en başta çocuklar olmak üzere izleyiciler üzerindeki olumsuz etkileri hem Hollywood'daki ekonomik rakipleri hem de kamusal alanda düşüncelerini ifade eden felsefeciler tarafından dile getirilmiştir (Crowley ve Heyer, 2011: 376).

1960'lara geldiğinde ise ABD'de küçük bir kısmı renkli olmak üzere 55 milyon televizyon vardı. 70'li yıllarda video ve kasetlerin ortaya çıkması televizyon yayıncılığına ivme kazandıran bir etken olmuştur. Bu yıllarda da kitle iletişim araçları içerisinde en çok eleştirilen televizyon olmuştur. Ünlü iletişim bilimci McLuhan televizyon için şöyle demiştir; Tipografik insan sinemayı hemen kabullenmiştir. Çünkü sinema; kitap gibi düşler ve imgelerle dolu bir iç dünya sunar. Sinema izleyicisi, psikolojik olarak sessizce kitap okuyan insan gibi yalnızdır. Elyazmalı kültürdeki okuyucu bu durumda değildir. Televizyon izleyicisi de değildir. Bir otel odasında hatta evde bile yalnızken televizyonu açmak pek hoş bir şey değildir (Baldini, 2000: 93).

Marshall McLuhan'ın öğrencisi ve takipçilerinden Derrick de Kerchove'de

televizyona yönelik keskin eleştiriler yapan iletişim bilimcilerdendir. Yazar “Brainfarnes” isimli eserinde, televizyonun kafadan çok gövdeye hitap ettiğini öne sürmektedir. Yazar’a göre televizyon: okumak ve yazmakla elde ettiğimiz dokunulmaz özerkliği tehdit etmektedir (Baldini, 2000 93-94).

Elektronik kültürün egemen olduğu bir dünyada kitabın akıbetinin ne olacağı da birçok iletişimci ve düşünür tarafından tartışılmış, kimileri nasıl basım evleri el yazması kitapçılığı bitirdiyse, elektronik kitle iletişim araçları da basılı kitapları bitirecektir düşüncesini savunmuşlardır. Birçok eserinde kitabın, televizyon karşısında yenik düştüğünü söyleyen Neil Postman’a göre kitap, televizyon tarafından katledilmektedir. Yazar’a göre televizyon, çok masum bir biçimde okuma özgürlüğüne müdahale etmekte, onları yasaklamamakta, sadece bir kenara atılmasına neden olmaktadır (2016).

1970’li yıllarla birlikte iletişim olgusu, sosyal bilim çevrelerinin gündeminde daha çok araştırmanın konusu olmuştur. Yeni iletişim teknolojilerinin bütün diğer buluşlara ivme kazandırma potansiyelini içermeleri ve yeni bir üretim ve toplumsal düzen paradigmasını taşıyabilecek boyutlara sahip olmaları düşüncesi ile birlikte “Enformasyon ya da Bilgi Toplum” kavramları bu ekseninde ele alınan kavramlar olmuştur (Uğur ve Bilici, 2001: 13). Akademik alanda yapılan tartışmalarda bu kavramlar etraflıca ele alınmakla birlikte yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği olanaklar da dile getirilmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri temelinde toplumu anlamaya çalışan yaklaşımlardan, enformasyon toplumu yaklaşımı; toplumsal gelişmeyi ilkel toplayıcı toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu ve enformasyon toplumu olarak değerlendirilmekte ve yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği olanaklarla birlikte son dönem toplumsal yapıyı açıklamaya çalışmaktadır (Tekman, 2002: 265-275).

Dijital İletişim Dönemi ve İnteraktif İnternet Medyasının Gelişimi

Günümüzde hemen herkesin hayatına bir biçimde girmiş olan internetin temelleri “Soğuk Savaş”ın hüküm sürdüğü 1960’lı yıllarda atılmıştır. İnternet ilk kez, bir devlet araştırma ajansı olan ARPA tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Amerikan Savunma Bakanlığı ve farklı Amerikan üniversiteleri tarafından bir proje olarak başlatılan ARPANET adlı proje yalnızca 15 bilgisayarın birbirine bağlı olduğu bir ağ biçiminde tasarlanmıştır. ARPANET ile başlayan internet, projenin devamı olan DARPANET ile devam etmiştir. Bu Proje, teknolojinin sağladığı imkânlarla; 70’li ve 80’li yıllarda hızla gelişmiş ve 90’lı yıllarda geniş kesimler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. İnternet daha sona yaygınlaştırılarak, sıradan insanların kullanımına da açılmıştır (Özdilek, 2002: 18).

1990’lı yıllardan itibaren insanların yaşamında geniş yer tutmaya başlayan internet başlangıçta kullanıcılarına farklı servisler üzerinden ulaşmıştır. Bu servisleri TELNET, http, FTP VE Gopher olarak sayabiliriz. İlerleyen zaman içerisinde bu servislerden http ya da bilinen ismi ile World Wide Web (www) diğerlerini geride bırakarak en hızlı internet sağlayıcısı olarak yaygınlaşmıştır. Günümüzde diğer servis sağlayıcılar artık neredeyse hemen hiç kullanılmamaktadırlar (Babür, 1995: 144). Web, İngiliz mühendis ve bilim adamı Tim Berners Lee tarafından, İsviçre CERN’de geliştirilmiştir (Yediğ, 2002).

İnternetin tarihçesindeki önemli gelişmelerden bir diğeri ABD’de Beyaz Saray’ın 1993 yılında online olarak internete bağlanması olmuştur. 1994 yılı ise internetin altın çağının başlangıcı olmuştur. O yıl internetteki site sayısı 10 bine; host sayısı ise 3 milyona ulaşmıştır. 1990’lı yıllarda hızla gelişen bir iletişim tekniği olan internet aynı hızla ve giderek artan oranda ticarileşmiştir. Web üzerinden işlem yapmayı sağlayan Mosaic yazılımı 1994’de piyasaya sürülmüş ve kullanımı çok kolay olduğundan birçok kişi ve kurum tarafından tercih edilmiştir. Aynı yıl dünyanın en büyük doğrudan satış sitelerinden olan Amazon.com kurulmuş ve internet üzerinden kitap satışına başlanmıştır. Bugün hemen herkesin tanıdığı Yahoo ve e-Bay gibi uygulamalar da 1994 yılında internet üzerinden faaliyete geçmişlerdir.

World Wide Web, 1995 yılından itibaren çok hızlı bir biçimde ilerleyerek videoların ve diğer görsel işitsel verilerin eş zamanlı olarak iletilmesine olanak sağlamıştır. İnternet kullanıcılarının ortaklaşa ortaya çıkardıkları sistemleri tanımlamak için kullanılan Web 2.0 kavramını ilk olarak Darcy di Mecci kullanmış daha sonra O’Reilly Media yaygınlaştırmıştır. Kavram teknolojik dönüşümü anlatmaktan çok internet kullanımının evrimini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Web 2.0 döneminde içeriğin sınıflandırılmasından zenginleştirilmesine kadar her türlü katkı desteği sağlandığından web siteleri tekdüze ve sınırlı tasarım ve içeriklerden uzaklaşarak zenginleşmişlerdir. Web 1.0 döneminde kullanıcılar yalnızca e-mail yoluyla Web sitelerine ulaşabilirken Web 2.0 döneminde etkileşim en yüksek düzeye ulaşmıştır. Web 2.0 sanal ortamda paylaşılan bilginin sınırlarını genişletmiş neredeyse tüm kullanılan bilgiyi yalnızca tüketen değil aynı zamanda üreten birer kaynak olarak konumlanmışlardır. Bu akımda Web sitesinin sahipleri tüm kullanıcılar olduğundan kolektif siteler ortaya çıkmıştır. 2010’dan sonra şematik özelliklere sahip olan Web 3.0 dönemine geçilmiş ve internet ortamındaki veriler akıllı sistemler üzerinden işlenmeye başlamıştır. Web 4.0 dönemine ise 2020 yılından itibaren geçileceği, yapay zekâ destekli elektronik araçların devreye gireceği öngörülmektedir (akt. Dikmen, 2018: 31).

İnternet ve web teknolojik bir gelişme oldukları kadar sosyal hayatımızda da değişimlere yol açan yeni iletişim yöntemleridir. İnternetin, iletişimde kullanılan araçlara getirdiği yenilikler, internet temelli yeni medyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişim, günlük hayat içerisinde de köklü değişimlere yol açmıştır. İnternette önceki teknolojilerden hiçbiri kullanıcılara bugün yeni medyanın ve sosyal medyanın sunduğu iletişim olanaklarını sunmamıştır. Kişisel bilgisayarların yaygınlaşması, internet ve sosyal ağların cep telefonu teknolojilerince desteklenmesi ile birlikte insanlar daha önce sahip olmadıkları bir iletişim olanağına sahip olmuşlardır. Sözelimi, cep telefonları, “insanlık tarihindeki en hızlı iletişim teknolojisi” olmuştur (Castells, 2008: 447)

Yeni medyanın ortaya çıkması ile birlikte iletişim araçları ve yayın araçları arasındaki ayırım günümüzde neredeyse kaybolmuştur (Shirky, 2010: 89). Bunun bir sonucu olarak yeni medya olanaklarının ortaya çıkması ile izleyici kültürü ve hedef kitleler arasındaki sınır belirsizleşmiştir (Uluç, 2008: 306). Castells enformasyon toplumunun en önemli özelliğinin; bireylerin, kurumların ve ülkelerin birbirlerine mikro elektronik temelli enformasyon ve iletişim teknolojilerine dayalı bir takım ağlar ile bağlı olmasını olduğunu söylemektedir (akt. Özkaya, 2013: 138). Ağ toplumunun temel özelliği; sürekli açık, her

zaman erişilebilir olan internet sayesinde, yerel ve global ölçekteki farklı ağları birbirine bağlayarak “mekan” kavramını, mesafe ve uzaklık duygusunu değiştirmesidir (akt. Onat, 2010: 105).

Sonuç

Tarih öncesi çağlardan başlayarak, insanlık aklını kullanarak daha gelişmiş yöntemlerle iletişim kurmuş ve tarihsel süreç içerisinde hem kendi yetenek ve donanımlarını hem de iletişim araç ve tekniklerini geliştirmeyi başarmıştır. İnsanoğlu, öteki ile iletişim kurmak için bir takım araçlar bulmak arayışı içinde olmuştur. Bu amaçla, dumanı ve ateşi kullanmış; mağara duvarlarına şekiller çizmiş; hayvan boynuzlarını, güvercinleri ve bugün aklımıza gelmeyen birçok aracı kullanarak; sesini ötekine duyurmayı amaçlamıştır. Yazının bulunması ile birlikte iletişim tarihinde yeni bir dönem başlamış ve haberin daha geniş bir coğrafyada yayılma hızı da artmıştır. Yazı ilk başlarda uzunca bir dönem yalnızca hâlihazırda var olan sözlü kültürün kayda geçirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Zaman içerisinde farklı uygarlıklarda yeni yazı ifadelerinin alfabeyle eklenmesi ile yazının belirsizliklerden arınması, bilim, felsefe ve edebiyat alanlarında yeni düşüncelerin üretilmesini teşvik etmiştir.

Yazılı haberler ilk başta atlı habercilerle daha sonra da posta merkezi sayılabilecek kimi kurumsal yapılarla iletilmiştir. Avrupa’da bugünküne benzer ücretli posta merkezlerinin kurulması ise XV. yüzyılda mümkün olmuştur.

Matbaanın icadı insanlık tarihi açısından en önemli değişim ve dönüşümlerin başlangıç noktası olmuştur. Bu icat, sadece iletişim alanında değil yaşamın tüm alanlarında etkileyici sonuçlara yol açmıştır. Önceleri basit bir düzenekle Çinliler ve başka uygarlıklar tarafından geliştirilen baskı sistemi, 1438’de Strasbourg’da Gutenberg tarafından, kitlelere yönelik çoklu baskı yapılabilecek bir düzenekte icat edilmiştir. Matbaanın icadı ve hızla gelişimi sonrasında, yazılı metinler çok sayıda basılarak daha çok insana ulaşmıştır. Esasen, yazının icadı ile yazılı ve korunabilir bir hale gelen bilim, felsefe, edebiyat gibi alanlardaki metinler, takip eden dönemlerde oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmaya başlamışlardır. Bu süreçte, harf şekillerinin değiştirilebildiği hurufat tekniği ile ucuz kâğıdın yaygınlaşması ve diğer endüstriyel kolaylıkların son derece önemli katkısı olmuştur. Bu durum, daha çok insanın din, dil, tarih ve edebiyat alanındaki eserlere daha kolay ulaşmasını ve bilgi birikimini genişletmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra matbaanın otaya çıkışından kısa bir süre sonra çok sayıda basılı kitap, afiş, ilan basılmış ve bu yayınlar, dönem insanı için önemli bilgiler içeren iletişim araçları olarak işlev görmüşlerdir. Bütün bu süreçler sonunda ise Batı Avrupa’da, Reform ve Rönesans hareketleri ortaya çıkmıştır. Öncelikle Avrupa’da olmak üzere tüm dünyada askeri, siyasi, dini ve kültürel alanlarda büyük değişimler yaşanmaya başlanmıştır.

Avrupa’da Gutenberg matbaasının icadı sonrası basımcılığın gelişmesiyle birlikte; siyasi, dini, ekonomik içerikli bilgileri aktaran birçok süreli yayın otaya çıkmış ve bunlar eski iletişim biçimlerini ve araçlarını dönüştürmüşlerdir. Ortaçağ’da yaygın biçimde kullanılan ve elle yazılan haber mektupları, zamanla yerlerini bugünküne benzer gazete ve dergilere bırakmışlardır. Hollanda, İtalya, Almanya, Fransa ve İngiltere haber ticaretinin

en yaygın olduğu ve gazeteciliğin geliştiği ülkeler olarak bilinmektedir.

Elektronik iletişim döneminin ilk önemli icadı olan telgraf, aynı zamanda modern zamanların büyük bir hızla büyüyen ilk iletişim teknolojisi olmuştur. Telgraf, ortaya çıktığı ilk yıllardan itibaren uzunca sayılabilecek bir dönemde; bariz biçimde en üstün mesaj iletme aracı olarak üstünlüğünü korumuştur. Telgrafı takip eden bir diğer elektronik iletişim teknolojisi olan telefon ise; insanlık için aynı anda iki ayı yerde bulunmaya olanak tanımıştır. Telefonun diğer üstünlükleri, farklı yerlerdeki insanlar arasında bir eşzamanlılık oluşturmak ve iletişime “anındalık” kazandırması idi. Telefonun iletişim tarihindeki önemi ise sadece kişiler arası elektronik iletişimde değil kitle iletişiminde, özellikle ilk yıllarda, gazetecilikte kullanılan önemli bir araç olmasından kaynaklanmaktaydı. Aynı biçimde icadı uzun bir dönemde ve farklı alanlarda gerçekleşen fotoğraf 1900’lerden itibaren fotoğraf gazeteciliğinin ortaya çıkması ile birlikte, kitle iletişimi alanının asli ve önemli bir unsuru olacaktı.

Kitle iletişim tarihinin en önemli araçlarından olan radyo, 20. Yüzyılın özellikle ilk yarısına damgasını vurmuştur. Radyo, kitlelerin değişiklik arayışına başta müzik, dram ve haber olmak üzere değişik içerikli programları ile cevap vermiş ve radyo yayınları bu içeriklerin yanı sıra “süreklilik” özelliği ile de büyük kitleleri kendisine çekmeyi başarmıştı. Radyoyu takip eden ve tüm dünyayı peşinden sürükleyen bir başka önemli kitle iletişim aracı olan televizyon ise varlığını 1884’de icat edilen resim tarama aracına borçludur. Bugünkü kameranın ilk benzerini ise 1923 yılında Zworkin yapmıştır. Televizyon alıcı ve verici sistemleri ise 1930’larda Westinghouse ve Fansworth tarafından geliştirilmiştir. İlk televizyon yayını 1936’da BBC tarafından İngiltere’de yapılmıştır. Kuzey Amerika’da 1939 yılında başlayan televizyon yayınları sonrasında ise televizyon, özellikle 1950’li yıllardan itibaren sadece radyo dinleyicilerini değil sinema salonlarını dolduran milyonları da kendine çekmeyi başarmıştı. İlk başlarda gazetelerin ve radyonun habercilik anlayışlarını benimseyen televizyon, zamanla kendine özgü bir haber dili ve sunumu geliştirmek durumunda kalmıştı. Bunun bir sonucu olarak da televizyon haberleri izleyicilerde belli beklentilerin ve bağımlılıkların oluşmasına neden olmuştur.

Radyo ve televizyon gibi kitle iletişim tarihine damgasını vuran sinema ise 20. Yüzyılın en hayranlık veren buluşlarından birisidir. Sinema ile ilgili hızlı fotoğraf çekimi gibi buluşlar 19. Yüzyılın sonunda başlasa da bugünkü anlamda sinema sanatı, sinema teknolojisi ve büyük sinema stüdyolarının doğuşu 20. Yüzyılın ilk yarısında mümkün olmuştur. İletişimin tarihsel gelişim sürecinde elektik-elektronik iletişim dönemi sonunda insanlar çok geniş bir coğrafya da hızlı ve karmaşık sayılabilecek iletişim ağlarına sahip olmuşlardı Ancak bu bağlamda daha önceki dönelerde yaşayan insanların hayal bile edemeyecekleri gelişim ve dönüşüm, internet temelli iletişim araçlarının tarih sahnesine çıkmasıyla mümkün olmuştur.

Günümüzde hemen herkesin hayatına bir biçimde girmiş olan internetin temelleri “Soğuk Savaş”ın hüküm sürdüğü 1960’lı yıllarda atılmıştır. 70’li ve 80’li yıllarda hızla gelişmiş ve 90’lı yıllarda geniş kesimler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde Web 2.0 teknolojisine dayalı etkileşimli medya oldukça gelişmiş ve daha çok semantik özellikleri ağırlık kazanan Web 3.0 dönemine geçilmiştir. Günümüzde 4.0 döneminden bahsedilmekte ise de henüz bu dönemin kendine özgü özellikleri tam olarak

netlik kazanamamıştır.

İnternet temelli yeni medyanın ortaya çıkması ile birlikte iletişim araçları ve yayın araçları arasındaki ayrım günümüzde neredeyse kaybolmuştur. Her zaman ve her yerde erişilebilir olan internet sayesinde yerel ve global ölçekteki farklı ağların birbirine bağlanmasıyla “mekan” kavramı, bireysel ve toplumsal mesafe ve coğrafi uzaklık duygusu değişmiştir. Yeni medya hem yeni kültürel ve sosyolojik süreçler ortaya çıkmasına neden olmuş hem de var olan kültürel ürünleri dönüştürerek dijitalleştirmiştir.

Tüm bu kronolojik sıralamada ortaya çıkışları ve gelişim süreçleri açısından ele alınan iletişim araçları, toplumsal alanda yeni davranış ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkmasını ve toplumsal ilişkilerin yeni baştan şekillendirilmesini sağlayan üretim araçları olarak da işlev görmektedirler. Bu nedenle iletişim araçlarının özellikle de kitle iletişim araçlarının, zaman ve mekân algılanışını, bireysel ve toplumsal düzlemde zaman ve mekânla ilgili gerçekliği dönüştürmesi de kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Alemdar, Korkmaz (1996). İletişim ve Tarih. Ankara: İmge Yayınları.
- Aydoğan, Filiz ve Akyüz, Ayşen (2010). İkinci Medya Çağında İnternet. İstanbul : Alfa Yayınları.
- Babür, Zafer (1995). Bilgisayarla iletişim. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Baldini, Massimo (2000). İletişim Tarihi. Çev. Gül Batuş İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Carr, Edward H. (2010) Tarih Nedir, çev. Misket Gizem Güntürk, İstanbul: İletişim Yayınları
- Casson, Lionel (2001). Libraries in the ancient world. Londra: Yale University Press.
- Castells, Manuel (2008). Afterword, Handbook of Mobile Communications Studies, James E. Katz (ed), Londra: The MIT Press.
- Crowley David ve Heyer, Paul (2007). İletişim Tarihi. Çev. Berkay Ersöz. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çamdereli, Mete (2004). Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Dikmen, Ergin Şafak (2018). ”Yükseköğretim Kurumlarının Video Paylaşım Stratejileri” .İlef dergisi 5(2) Sonbahar. Sf. 29-52.
- İnuğur, Nuri (2002). Basın ve Yayın Tarihi. İstanbul: Der Yayınları.
- Jeanneney, Jean N. (1998). Medya Tarihi, Çev. Esra Atuk, İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Koloğlu, Orhan (1992). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın, İstanbul: İletişim Yayınları.

Onat, Ferah (2010). "Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme" İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi , Güz, Sayı: 31ss. 103-121.

Ong, Walter J. (1995). Sözlü ve Yazılı Kültü. çev. Sema Postacıoğlu. İstanbul: Metis Yayınları.

Özdilek , Ali Osman (2002). İnternet ve Hukuk, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Özkaya, Betül (2013). "Ağ Toplumunun Omurgası Olarak İnternetin Demokrasi ve Kamu Alanı Açısından Değerlendirilmesi" Yeni Medya'da Demokrasi (içinde). ed. Algül ve Üçer, İstanbul: Literatür Yayınları.

Postman, Neil (2016). Televizyon, Öldüren Eğlence. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Shirky, Clay (2010). "Herkes Örgüt, İnternet Gruplarının Gücü, çev. Pınar Şiraz. İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım.

Şahin, Muhammet (2002). Uygarlık Tarihi. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Tekman, Erkan (2002). "Enformatik Sistemler ve Bilgi Toplumu", Bilgi Toplumu Geçiş, (ed.) İ. Tekeli, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Türkoğlu , Nurçay (2010). Toplumsal İletişim. İstanbul: Urban Kitap.

Uğur, Aydın ve Bilici, Mücahit (1998). "Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi – Dijital Âlemin Genleşen Kamusal Alanı," Yeni Türkiye, sayı 19, s. 488-496.

Uluç, Güliz (2008). Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı- Olanaklar-Sorunlar-Tartışmalar, 2. Basım, İstanbul: Anahtar.

Usluata, Aysel. (1998). İstanbul Cep Üniversitesi İletişim Yayınları.

Yediğ, Serhan ve Akman, Haşim (2002) İnternet Çağında Gazetecilik, İstanbul: Metis Yayınları.

Yıldız, Nuray (2000). Eskiçağ'da Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu. Ankara: TTK.

Zıllıoğlu, Merih. (2003) İletişim Nedir? İstanbul: Cem Yayınları.